

logunda yer alan, 1736'da Avusturya Devleti'ne karşı Banaluka'nın savunmasını anlatan *Tevârih-i Banaluka Diyâr-ı Bosna* adlı, yazarı meçhul eserin Ömer Efendi'ye ait olması ihtimali üzerinde durulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Flügel, *Handschriften*, II, 291; Hammer, *GOR*, VII, 497-498; V. Jonquiere, *Histoire de l'Empire ottoman depuis les origines jusqu'à nos Jours*, Paris 1914, I, 287-288; Babinger, *GOW*, s. 276-277; a.m.f., "Ömer Efendi", *El²* (İng.), VII, 171-172; Mehmed Handžić, *Knjževni Rad Bosansko-Hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo 1934, s. 39-40; a.m.f., *el-Cevherü'l-esnâ fi terâcimi 'ulemâ'i ve şu'arâ'i Bosna* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Kahire 1413/1992, s. 148; Hazim Šabanović, *Knjževnost Muslimana BiH na Orijentalnim Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 690-694; Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u Islamskoj Knjževnosti*, Sarajevo 1986, s. 198-199; a.m.f., *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini* (a.e. içinde), s. 409; "Bosanski Novi", *Hrvatski Leksikon*, Zagreb 1996, I, 129; Adem Handžić, "Bosanski Namjesnik Hekim-oglu Ali-paşa", *POF*, V (1954-55), s. 135-180; Fehim Nametak, *Pregled Knjževnog Stvaranja Bosansko-Hercegovačkih Muslimana na Turskom Jeziku*, Sarajevo 1989, s. 197-198; A. Popović, "The Muslim Culture in the Balkans (16th-18th Centuries)", *IS*, XXXVI/2-3 (1418/1997), s. 184; Milenko Filipović, "Bosanski Novi", *Narodna Enciklopedija SHS*, Beograd 1924, I, 261; A. Cevat Eren, "Ömer Efendi", *İA*, IX, 471-472.

MUHAMMED ARUÇI

ÖMER FERRUH

(عمر فروخ)

Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer Ferrûh
(1904-1987)

Arap dili ve edebiyatı,
felsefe, tarih alanlarında eser yazan
Beirutlu âlim.

Ğubârü's-sinîn adlı eserinde kaydettiğine göre 8 Mayıs 1904'te Beyrut'ta doğdu (resmî kayıtlarda 1906). Kültürlü bir aileye mensup olup ilk ve orta öğrenimini Beyrut'un çeşitli okullarında tamamladı (1924). Ardından Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne girdi; Arap dili ve edebiyatı ile tarih dalında öğrenim görerek 1928'de mezun oldu. Bir yıl süreyle Filistin'in Nablus şehrindeki Medresetü'n-necâh'ta (lise) tarih, coğrafya ve tercüme öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra Beyrut'a dönerek Cem'iyetü'l-makâsidi'l-hayriyye el-İslâmiyye'nin okullarında öğretim görevini sürdürdü. 1935'te gittiği Almanya'da Berlin, Leipzig, Erlangen üniversitelerinde, iki defa gittiği Paris'te de Sorbon Üniversitesi ile bazı enstitülerde dersleri takip etti. Erlangen Üniversitesi'nde Josef Hell yönetim-

de "Hicretten Ömer b. Hattâb'ın Ölümüne Kadar Arap Şiirinde İslâmiyet" başlıklı bir tez hazırlayarak 1937'de felsefe doktoru unvanını aldı. Aynı yıl Beyrut'a dönen Ömer Ferruh, Cem'iyetü'l-makâsidi'nin fakültelerinde öğretim üyeliği görevine tekrar başladı. Bu sırada bazı arkadaşlarıyla birlikte *el-Emâlî* dergisini çıkardı. 1940'ta Bağdat'taki Yüksek Öğretmen Okulu'nda dersler ve konferanslar verdi. 1941 yılından itibaren, o zamana kadar vermiş olduğu ders ve konferanslarından "Dirâsât kaşîre fi'l-âdâb ve't-târîh ve'l-felsefe" adıyla yirmi altı cüzden oluşan bir dizi meydana getirdi.

1949'da Dimaşk el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'ye muhabir üye seçilen Ömer Ferruh bu kurumun dergisinde Arap dili ve edebiyatı ile tarih ve felsefeye dair yazılarını vefatına kadar sürdürdü. Bunlar arasında, Amerikan Ford Kurumu'nun finansı ile Lübnan ve bazı Arap ülkeleri için hazırlanmış olan "Meşrûu'l-Arabiyyeti'l-esâsiyye" adlı projeyi fasih Arapça'ya zara verip avam dilini öne çıkaracağı gerekçesiyle eleştirdiği yazısı ile (XLVIII, 1973) tercüme tekniği ve problemlerine dair makalesi (LIV, 1979) zikredilebilir. 1951-1960 yılları arasında Dimaşk Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak Emevî, Endülüs ve Mağrib tarihi üzerine dersler ve konferanslar, 1961'den itibaren vefatına kadar Beyrut Üniversitesi'nde Arap tarihi ve medeniyetiyle Araplar'da ilimler tarihi üzerine konferanslar verdi. 1961'de Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye asil üye seçildi. 1970'li yıllarda Beyrut ve Lübnan üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. Yurt içinde ve dışında çok sayıda bilimsel kurumla hayır kurumlarına üye olduğu gibi bilimsel çalışmalarından dolayı gerek Lübnan'da gerekse Mısır, Suriye, Hindistan ve Pakistan gibi İslâm ülkelerinde kendisine çok sayıda ödül verildi. 8 Kasım 1987'de Beyrut'ta vefat etti.

İslâm dini, Kur'an ve fasih Arapça arasında bir bütünlük gören Ömer Ferruh hayatını İslâm mirasını ve fasih dili savunmaya adanmış, bu konudaki görüşlerini 'Abkariyyetü'l-lugati'l-'Arabiyye adlı eserinde açıklamıştır. *el-Mevsû'atü's-Sûriyye*'yi hazırlamak üzere seçilen ilim heyeti içinde bulunan Ömer Ferruh, bu ansiklopedide yer alacak ilim ve sanat adamlarının eserlerini İslâm uygarlığı çerçevesinde vermiş oldukları gerekçesiyle ismin sonuna "İslâmiyye" kaydının eklenmesini teklif etmiş, ancak kabul görmeyince bu görevden çekilmiş, bu konudaki görüşlerini 1966'da yazdığı *Târîhu'l-fikri'l-'Arabî ilâ*

eyyâmi İbn Haldûn adlı eserinde ortaya koymuş ve Arap uygarlığının İslâmiliğini savunmuştur. Reformun ve yeniliğin İslâm'da değil müslümanlarda yapılması gerektiğini söyleyen Ömer Ferruh, bununla ilgili görüşlerini *et-Tecdid fi'l-müslîmîn lâ fi'l-İslâm* adlı eserinde belirtmiştir. Tasavvufun İslâmiliğini kabul etmeyen yazar bunu dikkate alarak eserine "et-Taşavvufü'l-İslâmî" değil *et-Taşavvuf fi'l-İslâm* adını vermiştir. Ömer Ferruh, İbn Rüşd'e uyararak felsefenin hıristiyanlarda dinin düşmanı, İslâm'da ise dostu olduğu görüşünü benimsemiştir. Osmanlı devrini "imanı İslâm, kültürü Arap" diye nitelmiş, bu dönemi kötülerenleri Osmanlı Devleti'nin siyasî tarihiyle Arap ve Avrupa tarihlerinden habersiz olmakla suçlamıştır. Tarih ve sosyolojide İbn Haldûn'un görüşlerinden etkilenmiş, tarihe dair eserlerinde olayların bilimsel analizini yapmıştır. Ömer Ferruh, Arap tarihinin yeniden gözden geçirilip yazılması zarureti dile getirmiş, tarihin Şuûbiyye vb. akımların gündeme getirdiği isnat ve hatalardan arındırılmasını istemiş, bu konudaki düşüncelerini *Tecdidü't-târîh fi ta'lîlihî ve tedvînihî* adlı eserinde toplamıştır. Misyonerlerle şarkiyatçıların çoğunun faaliyetlerini Batı emperyalizminin ve siyonizmin İslâm ülkelerine sızması için bir ön çalışma, onları da bunların hizmetinde çalışan kimseler olarak gören Ömer Ferruh şarkiyatçıların eser ve faaliyetlerine karşı şiddetli bir mücadele başlatmış, Mustafa el-Hâlidî ile birlikte hazırladığı *et-Tebşîr ve'l-isti'mâr fi'l-bilâdi'l-'Arabiyye* adlı eserinde misyonerlerle şarkiyatçıların dile getirdikleri emellerini eserlerinden kanıtlar getirerek ortaya koymuştur. Theodor Nöldeke'nin *Kur'an Tarihi* adlı eseri için kaleme aldığı eleştiri yazısında şarkiyatçıların çoğundan nefret ettiğini, ancak bir grup müslüman yazarın Kur'an'a onlardan daha fazla kötülük yaptığını söylemiştir.

Ömer Ferruh, Luvîs Şeyho ve Cîrcîs Ken'ân gibi bazı yazarların çalışmalarını çü-

Ömer Ferruh

rük temel üzerine kurulmuş bozuk eserler diye nitelenmiştir. Görüşlerini hiçbir etki altında kalmadan yazabilmek için günlük gazetelerde çıkan yazılarından ücret almadığını belirtir. Modern Arap şiiri akımını da eleştiren Ömer Ferruh bu akımın şiirle de modernlikle de ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür; vezin, kafiye, dil ve ahlak kayıtlarından sıyrılma, gerçek kurallar içinde şiir yazma aczini telâfi etme, kuralla aykırılığı kural olarak benimseme psikolojisinin tezahürü olarak görmüş, bu konuyla ilgili görüşlerini de *Hâze's-şîru'l-hadîş* adlı eserinde ortaya koymuştur. Onun 1924'ten itibaren yazdığı şiirleri güzel tasvirler ve ince gazellerle hikmet beyitleri ve kıtalarından oluşur. Bunların çoğu *Ğubârû's-sinîn* adlı eserinde çeşitli olaylarla bağlantılı biçimde serpiştirilmiş halde yer aldığı gibi *Fecr ve şafağ* adlı divanında da toplanmıştır. Divanda ayrıca İngilizce, Almanca ve Farsça'dan tercüme ettiği şiirlerle okul şiirleri ve marşlar da yer almaktadır. Bunları ayrı bir divanda da toplamıştır.

Eserleri. A) Arap Dili ve Edebiyatı: *Ebû Nüvâs dirâse ve'n-nağd* (Beyrut 1932); *Ebû Nüvâs ve muhtârât* (Beyrut 1932-33); *Ebû Nüvâs: Şâ'iru Hârûn er-Reşid ve Muhammed el-Emîn* (Beyrut 1933); *Ebû Temmâm* (müveşşah türü şiirin köklerinin Ebû Temmâm'da olduğunu ispat etmeyi amaçlayan bir çalışmadır; Beyrut 1935, 1978); *Ömer b. Ebî Rebî'a* (Beyrut 1941, 1983); *İbnü'r-Rûmî* (Beyrut 1942); *Hekîmü'l-Ma'arre Ebû'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Beyrut 1948, 1960; Farsça'ya tercüme edilmiştir); *Şu'arâ'ü'l-belâti'l-Ümevî* (Beyrut 1950); *el-Minhâc fi'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut 1960); *el-Kavmiyyetü'l-fuşhâ* (fasih dil, halk dili ve Latin alfabesinin benimsenmesine dair ihtilâflarla Arap dilinin geleceğine yönelik görüşlerini kapsar; Beyrut 1961); *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (I-VI, Beyrut 1965-1983); *Fecr ve şafağ* (Beyrut 1981); *'Abkariyyetü'l-luğati'l-'Arabîyye* (Beyrut 1981); *Hâze's-şîru'l-hadîş* (Beyrut 1983); *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-hadîş* (I-V, Beyrut 1985-1986); *eş-Şâbbî şâ'irü'l-hubbî ve'l-hayât* (4. bs., Beyrut 1987); *Fârisü Benî Hamdân Ebû Firâs el-Hamdânî* (2. bs., Beyrut 1988).

B) Felsefe: *el-İslâm kemâ yebdü fi's-şîri'l-'Arabî* (doktora çalışmasıdır; Leipzig 1937); *'Abkariyyetü'l-'Arab fi'l-'ilm ve'l-felsefe* (kendi biyografisiyle çok sayıda müslüman bilim ve fikir adamının biyografisini ve görüşlerini içerir; Dimaşk 1944; Beyrut 1952, 1969; İngilizce çevirisi: *The Arab Genius in Sciences and Philosophy*, Washington 1954); *İbn Haldûn ve Mu-*

kaddimetühû (Beyrut 1943); *İbn Tufeyl ve Kışşatü Hay b. Yakzân* (Beyrut 1946, 1986); *Târîhu'l-fikri'l-'Arabî ilâ eyyâmi İbn Haldûn* (Beyrut 1966, 1983; Rusça'ya çevrilmiştir); *Mevkıfû İbn Haldûn mine'd-dîn (A'mâlû mühricânî İbn Haldûn* [Kahire 1962], s. 359-414); *el-Fikrû'l-'Arabî fi minhâci'l-bakalorya el-Lübânîyye* (Beyrut 1966); *el-Minhâcü'l-cedid fi'l-felsefetü'l-'Arabîyye* (Beyrut 1983). Ömer Ferruh ayrıca Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bâcce, İbn Rüşd ve İhvân-ı Safâ felsefelerine dair eserler kaleme almıştır.

C) Tarih ve Biyografi: *Vesbetü'l-Mağrib* (Beyrut 1961); *el-'Arab fi haðâretihim ve şekâfetihim ilâ âhiri'l-'aşri'l-Ümevî* (Beyrut 1968); *Ğubârû's-sinîn* (kendi biyografisine, şiirlerinden bir kısmına yer verilen eser 1980-1982 yıllarında *es-Sefir* gazetesinde yayımladığı yazılarından oluşmuştur; Beyrut 1985); *Ömer Ferruh ve âşâruhü fi erba'ine âmen 1931-1971* (Beyrut 1971). Müellifin bunlardan başka *Târîhu'l-'ulûm 'inde'l-'Arab, el-Hağârâtü'l-insânîyye ve kışşatü'l-'Arab fihâ, el-İslâm ve't-târîh, Kelime fi ta'lîli't-târîh, el-'Arab ve'l-İslâm fi'l-havzi's-şarkî, el-'Arab ve'l-İslâm fi'l-havzi'l-ğarbi, Tecdidü't-târîh fi ta'filihi ve tedvinih ile Ömer b. el-Hağâb, 'Abdümelik b. Mervân, Tânk b. Ziyâd, Me'mûn, Şalâhaddîn el-Eyyûbî, Târîhu'l-Câhiliyye* gibi eserleri vardır.

D) Diğer Eserleri: *el-Üsre fi's-şer'i'l-İslâmî* (Beyrut 1951, 1988; Yusuf Ziya Kavakçı eseri *İslâm Aile Hukuku* adıyla tercüme etmiştir. [İstanbul 1992]); *et-Tebşîr ve'l-isti'mâr fi'l-bilâdi'l-'Arabîyye* (Mustafa el-Hâlidî ile birlikte; Kahire 1953, 1985; Beyrut 1964; Osman Şekerci tarafından *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir [İstanbul 1968, 1991]); *et-Tecdid fi'l-müslimîn lâ fi'l-İslâm* (Beyrut 1981, 1986); *İbn Teymiyye el-müctehid beyne ahkâmî'l-fukahâ' ve hâcâtü'l-müctema'* (Beyrut 1411/1991).

Ömer Ferruh ayrıca, tek başına veya bazı arkadaşlarıyla birlikte Arapça dil bilgisiyle tarih ve dinî bilgiler alanında okul kitapları hazırlamıştır. Batı dillerinden yaptığı tercüme arasında Muhammed Esed'in *Islam at the Crossroads* adlı eseriyle (*el-İslâm 'alâ müfteraki't-turuk*, Beyrut, ts.; trc. Hayreddin Karaman, *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm: Batı Medeniyeti Karşısında Müslümanlık*, İstanbul 1965, 1969, 1986, 1997) George Sarton'un *The Incubation of the Western Culture in the Middle East* adlı eseri (*eş-Şekâfetü'l-ğar-*

biyye fi r'âyeti's-şarkî'l-evsat, baskı yeri ve tarihi yok) zikredilebilir (eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Adnân el-Hatîb, *MMLADm.*, LXIII/1 [1408/1988], s. 150-160; Abdülkerîm Halife, LXII [1408/1988], s. 269-274).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Ferruh, *Ğubârû's-sinîn*, Beyrut 1985, tür.yer.; a.mlf., *Ömer Ferruh ve âşâruhü fi erba'ine âmen 1931-1971*, Beyrut 1971, tür.yer.; Ali Zey'ûr, *Şirâ'u't-teyyârâtü'l-müteseddide ve Ömer Ferruh*, Beyrut 1985, tür.yer.; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'iyûn fi hamsine âmen*, Kahire 1406/1986, s. 220-222; Hassân Hallâk, *el-'Allâme ed-Duktâr Ömer Ferruh*, Beyrut 1988, tür.yer.; Adnân el-Hatîb, *ed-Duktâr Ömer Ferruh*, Dimaşk 1988; a.mlf., "Ömer Ferruh", *MMLADm.*, LXIII/1 (1408/1988), s. 112-160; Tâhâ el-Velî, *Beyrût fi't-târîh*, Beyrut 1993, s. 326-329; Hamîd Mecîd Hedû, "Ömer Ferruh", *Mevsû'atü Beytül-hükme li-a'lâmi'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 389-390; *Mecelletü'l-bâhîş*, X/48, Beyrut 1987, Ömer Ferruh özel sayısı; Abdülkerîm Halife, "Fî te'bîni'd-Duktâr Ömer Ferruh", *MMLA*, LXII (1408/1988), s. 264-274; Emîn Süleyman Sîdû, "Ömer Ferruh", *'Âlemü'l-kütüb*, IX/2, Riyad 1408, s. 204-205; Mişâl Cühâ, "Ömer Ferruh ve'l-istişrâk", *el-İctihâd*, VI/25, Beyrut 1415/1994, s. 131-151.

ADNÂN EL-HATÎB

ÖMER FUÂDÎ

(عمر فؤادی)

(ö. 1046/1636)

Halvetî-Şâbânî şeyhi, şair.

Kastamonu'nun Mûsâfakih mahallesinde doğdu. Hayatı hakkında bilinenler *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* ve *Türbenâme* adlı eserlerinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Menâkıbnâmeye babasının kendisini Şa'bân-ı Velî'nin (ö. 976/1568) cenaze namazına götürdüğünü, bu sırada henüz küçük bir çocuk olduğunu söyler. Muhtemelen bu ifadeden hareketle son dönemlerde kaleme alınan bazı eserlerde 966 (1559) yılında doğduğu kaydedilmiştir. Yüksek makamlara ulaşma hevesiyle medrese tahsili yaptığını, tahsilini tamamlamasının ardından müftü kâtipliği yapmaya başladığını, daha sonra tasavvufa meylettiğini, bu konuda kitaplar okuduğunu, kendisini saran ilâhî cezbenin kâmil bir mürşide bağlanmadan mârifete dönüşmeyeceğini anlayıp Şa'bân-ı Velî Dergâhı'nın üçüncü postnişini Abdülbâki Efendi'ye intisap ederek üç yıl hizmetinde bulunduğunu anlatan Ömer Fuâdî, şeyhinin ölümü üzerine (997/1589) seyrü sülûkünü dergâhın dördüncü postnişini Muhyiddin Efendi'nin yanında tamamladı. Onun ölümünden (1013/1604) sonra dergâhta irşad faaliyetine başladı. Şa'bân-ı Velî Dergâhı'n-